כיתות ז'-ח' | גמרא | שיעור 4 מתוך 4 | 45 דק' | ברכות לה ע"ב

"חוץ מן היין": למה ליין ברכה משלו?

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יבינו את השאלה מַאי שְׁנָא יַיִן? ואת ההצעה הראשונה: דְּאִשְׁתַּנִּי לְעִלּוּיָא אִשְׁתַּנִּי לִבְרָכָה.
- התלמידים יבינו את הקושיה מהשמן, ולמה הגמרא דוחה את "בורא פרי הזית".
- התלמידים יסבירו את התירוץ חַמְרָא אִית בֵּיהּ תַּרְתֵּי: סָעֵיד וּמְשַׁמַּח בעזרת הפסוק מתהלים.
- התלמידים יתרגלו קריאה של שקלא וטריא ארוכה: הצעה, קושיה, תירוץ, קושיה, מסקנה.

❓ השאלה הגדולה של היחידה

למה מברכים לפני שנהנים מהעולם, ומה הברכה משנה ביחס שלי לדברים שאני מקבל?

בשיעור האחרון: מה הופך מאכל ל"חשוב" מספיק כדי שתהיה לו ברכה משלו?

🧪 פתיחה: מה משתפר?

שאלה: אילו מאכלים "משתפרים" כשמעבדים אותם (ענבים ליין, זיתים לשמן, חלב לגבינה), ואילו "מתקלקלים"? רשימה מהירה על הלוח בשני טורים. (5 דקות)

📖 הסבר למורה

המשנה אמרה "חוץ מן היין". הגמרא שואלת למה. ההצעה הראשונה: כי היין "השתנה לעילוי" (נעשה טוב יותר מהענבים), ולכן השתנה גם בברכה. קושיה: הרי שמן זית גם השתנה לטובה, ועליו מברכים "בורא פרי העץ"! הגמרא עונה: לשמן אי אפשר לתת ברכה מיוחדת. "בורא פרי הזית" לא מתאים, כי הפרי עצמו נקרא "זית" (רש"י: הברכה הייתה יוצאת "בורא פרי הפרי"), ולא אומרים "בורא פרי עץ זית".

מר זוטרא מציע הסבר אחר: יין "זן" (מזין), ושמן לא. בהמשך יש דיון (שדילגנו עליו בשיעור) שמוכיח שגם שמן זן, ולכן ההסבר משתנה: יין "סועד" (משביע), ושמן לא. ואז שתי קושיות: רבא היה שותה יין בערב פסח כדי לעורר תיאבון לאכול יותר מצה, כלומר יין מגרה תיאבון! התשובה: הרבה יין מגרה, מעט יין סועד.

הקושיה האחרונה מתהלים: "ויין ישמח לבב אנוש... ולחם לבב אנוש יסעד" (תהלים קד, טו). משמע: הלחם סועד, והיין רק משמח! המסקנה: ביין יש שתיים, הוא גם סועד וגם משמח; הלחם רק סועד. ואם כך, למה לא מברכים עליו ברכת המזון? כי אנשים לא קובעים עליו סעודה. רש"י מפרש את הדיוק מהפסוק. זו שקלא וטריא ארוכה, ומומלץ לבנות אותה כתרשים.

שימו לב לתוכנית: בתוכנית חמ"ד לגמרא בכיתה ז' האפשרויות הן פרק המניח (יחידה 7 באתר) או סוגיות חנוכה ותפילין. ברכות הנהנין הן נושא מרכזי בתוכנית ההלכה של החטיבה, והסוגיה בברכות לה מתאימה

כיחידת גמרא משלימה, כהעשרה, או לבתי ספר שבוחרים בה. בבתי ספר ממלכתיים אפשר ללמד את השיעורים הערכיים (הכרת הטוב, "לה' הארץ ומלואה", תורה ועבודה) כיחידת העשרה בתושב"ע או בתרבות יהודית.

📜 המקור (הגמרא מתוך ספריא, מהדורת וויליאם דוידסון המנוקדת; רש"י מתוך ספריא, דפוס וילנא)

ליד כל קטע: 🗣️ **תרגום והסבר** בניסוח האתר. התרגום וההסבר אינם חלק מהגמרא, ונועדו לעזור בקריאה.

גמרא, ברכות דף לה ע"ב

חוץ מִן הַיַּיִן וְכוּ׳: מַאי שְׁנָא יַיִן? אִילֵימָא מִשּׁוּם דְּאִשְׁתַּנִּי לְעִלּוּיָא אִשְׁתַּנִּי לִבְרָכָה, וַהֲרֵי שֶׁמֶן, דְּאִשְׁתַּנִּי לְעִלּוּיָא וְלָא אִשְׁתַּנִּי לִבְרָכָה, דְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, וְכֵן אָמַר רַבִּי יִצְחָק אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: שֶׁמֶן זַיִת מְבָרְכִין עָלָיו ״בּוֹרֵא פְּרִי הָעֵץ״.

🗣️ **תרגום והסבר:** "חוץ מן היין" וכו׳: מה שונה יין? אם נאמר משום שהשתנה לעילוי (לטובה), השתנה (גם) בברכה, והרי שמן, שהשתנה לעילוי ולא השתנה בברכה, שאמר רב יהודה בשם שמואל, וכן אמר רבי יצחק בשם רבי יוחנן: על שמן זית מברכים "בורא פרי העץ".

גמרא, ברכות דף לה ע"ב

אָמְרִי: הָתָם מִשּׁוּם דְּלָא אֶפְשָׁר. הֵיכִי נְבָרֵיךְ? נְבָרֵיךְ ״בּוֹרֵא פְּרִי הַזַּיִת״ — פֵּירָא גּוּפֵיהּ ״זַיִת״ אִקְּרִי. וּנְבָרֵיךְ עֲלֵיהּ ״בּוֹרֵא פְּרִי עֵץ זַיִת״? אֶלָּא אָמַר מָר זוּטְרָא: חַמְרָא — זֵיין, מִשְׁחָא — לָא זֵיין.

🗣️ **תרגום והסבר:** אומרים: שם (בשמן), משום שאי אפשר. איך נברך? נברך "בורא פרי הזית"? הפרי עצמו נקרא "זית"! ונברך עליו "בורא פרי עץ זית"? (גם זה לא). אלא אמר מר זוטרא: יין זן (מזין), שמן לא זן.

רש"י על ברכות דף לה ע"ב, ד"ה זית אקרי – והוה ליה בורא פרי ה

זית אקרי – והוה ליה בורא פרי הפרי שהפרי קרוי זית ואין זו בריאת שמים כי בידי אדם היא בריאה זו אבל גבי גפן הגפן היא העץ והענבים הם פרי הגפן:

🗣️ **בשפה פשוטה:** רש"י: "בורא פרי הזית" היה כמו "בורא פרי הפרי", כי הפרי עצמו נקרא זית. אצל הגפן זה שונה: הגפן היא העץ, והענבים הם "פרי הגפן".

גמרא, ברכות דף לה ע"ב

אַלְמָא מִשְׁחָא זָיֵין! אֶלָּא, חַמְרָא סָעֵיד, וּמִשְׁחָא לָא סָעֵיד. וְחַמְרָא מִי סָעֵיד? וְהָא רָבָא הֲוָה שָׁתֵי חַמְרָא כָּל מַעֲלֵי יוֹמָא דְּפִסְחָא כִּי הֵיכִי דְּנִגְרְרֵיהּ לְלִבֵּיהּ וְנֵיכוֹל מַצָּה טְפֵי? טוּבָא – גָּרֵיר, פּוּרְתָּא – סָעֵיד.

🗣️ **תרגום והסבר:** (אחרי דיון שדילגנו עליו:) מכאן שגם שמן זן! אלא: יין סועד (משביע), ושמן לא סועד. ויין, האם הוא סועד? והרי רבא היה שותה יין כל ערב פסח כדי שיגרה את ליבו (את תיאבונו) ויאכל יותר מצה! (עונים:) הרבה (יין) מגרה, מעט סועד.

רש"י על ברכות דף לה ע"ב, ד"ה סעיד – חשיב טפי ממזון

סעיד – חשיב טפי ממזון:

🗣️ **בשפה פשוטה:** רש"י: "סעיד" פירושו חשוב יותר ממזון (משביע).

גמרא, ברכות דף לה ע"ב

וּמִי סָעֵיד כְּלָל?! וְהָכְתִיב: "וְיַיִן יְשַׂמַּח לְבַב אֱנוֹשׁ וְלֶחֶם לְבַב אֱנוֹשׁ יִסְעָד וְגוֹ'" – נַהֲמָא הוּא דְּסָעֵיד חַמְרָא לָא סָעֵיד! אֶלָּא, חַמְרָא אִית בֵּיהּ תַּרְתֵּי: סָעֵיד וּמְשַׂמַּח. נַהֲמָא מִסְעָד סָעֵיד, שַׂמּוֹחֵי לָא מְשַׂמַּח.

🗣️ **תרגום והסבר:** והאם הוא סועד בכלל?! והרי כתוב: "ויין ישמח לבב אנוש... ולחם לבב אנוש יסעד", הלחם הוא שסועד, היין לא סועד! אלא, ביין יש שתיים: סועד ומשמח. הלחם סועד, (אבל) לשמח לא משמח.

רש"י על ברכות דף לה ע"ב, ד"ה והכתיב ויין ישמח לבב אנוש – וס

והכתיב ויין ישמח לבב אנוש – וסיפא דקרא ולחם לבב אנוש יסעד משמע אבל יין אינו אלא משמח ומשני לאו כדקאמרת אלא לחם יסעד ולא ישמח אבל יין סועד ומשמח:

🗣️ **בשפה פשוטה:** רש"י: מסוף הפסוק ("ולחם לבב אנוש יסעד") משמע שהיין רק משמח. התירוץ: לא כך; הלחם סועד ואינו משמח, והיין גם סועד וגם משמח.

גמרא, ברכות דף לה ע"ב

אִי הָכִי נְבָרֵיךְ עֲלֵיהּ שָׁלֹשׁ בְּרָכוֹת! לָא קָבְעִי אִינָשֵׁי סְעוּדְתַּיְיהוּ עֲלָוֵיהּ.

🗣️ **תרגום והסבר:** אם כך, שנברך עליו שלוש ברכות (ברכת המזון)! (עונים:) אנשים לא קובעים את סעודתם עליו.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בגמרא במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהגמרא.

📜 **כתוב:** מַאי שְׁנָא יַיִן?

💭 **מפרשים:** רש"י במשנה: שמתוך חשיבותו קבעו לו ברכה לעצמו. הגמרא כאן מחפשת מה בדיוק החשיבות הזאת.

📜 **כתוב:** פֵּירָא גּוּפֵיהּ "זַיִת" אִקְרִי

💭 **מפרשים:** רש"י: והוה ליה בורא פרי הפרי. ההסבר הלשוני הוא של רש"י.

📜 **כתוב:** חַמְרָא אִית בֵּיהּ תַּרְתֵּי: סָעֵיד וּמְשַׂמַּח

💭 **מפרשים:** רש"י מסביר את הקושיה מסוף הפסוק ואת התירוץ: אבל יין סועד ומשמח.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף מקורות, תרשים זרימה ריק, דף עבודה, דף סיכום היחידה

1. פתיחה: מה משתפר? (5 דקות)
2. "מאי שנא יין?" והקושיה מהשמן (9 דקות)
3. "בורא פרי הזית" ורש"י (6 דקות)
4. זן, סועד, ורבא בערב פסח (8 דקות)
5. הפסוק מתהלים והמסקנה: סועד ומשמח (8 דקות)
6. סיכום היחידה וכרטיס יציאה (9 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה ההצעה הראשונה של הגמרא, ומה הקושיה עליה?
2. למה אי אפשר לברך על שמן "בורא פרי הזית"?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה הקושיה מרבא שהיה שותה יין בערב פסח, ומה התירוץ?
2. מה מוכיחה הגמרא מהפסוק בתהלים, ומה המסקנה?

הערכה (מה דעתי?)

1. לפי הסוגיה, היין "חשוב" כי הוא גם סועד וגם משמח. מה בעיניכם הופך דבר ל"חשוב"?

🏁 סיכום השיעור

סיכום היחידה: על הלוח ארבעה רעיונות: ברכה לפני הנאה, "לה' הארץ ומלואה", תורה ועבודה, והחשיבות של היין. כל תלמיד בוחר רעיון אחד ומסביר מה הוא לוקח ממנו.

🎟️ כרטיס יציאה (3 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. מה שתי התכונות של היין, לפי המסקנה? _____
2. איזה רעיון מיחידת ברכות אני לוקח איתי? _____

טיפ: פתחו את השיעור הבא בשתיים-שלוש מהתשובות.

💡 הערות למורה

הסוגיה ארוכה. אפשר ללמד את 13-15 ואת 19-20 בכיתה, ולתת את 18 כהעשרה. הדיון שדילגנו עליו (על "הנודר מן המזון" ו"בורא מיני מזונות") מתאים לתלמידים מתקדמים. למתקשים: דף עם תמיכה, ובו מחסן מילים ושאלות בחירה.

📝 בדף העבודה

תרשים השקלא וטריא, "בורא פרי הזית", "סעיד ומשמח" ו★ שאלת אתגר. מחוון מלא בעמוד השני.

יש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, שאלות בחירה, פחות שאלות, ומחוון משלה), ודף סיכום של עמוד אחד לתלמידים, להדבקה במחברת או לחזרה לפני מבחן.

מקורות

- גמרא, ברכות דף לה ע"ב (ספריא)
- רש"י על ברכות דף לה ע"ב (ספריא)

מחוון: חוץ מן היין: סועד ומשמח

1. **חלק א:** (1) היין השתנה לטובה (מענבים ליין), ולכן גם הברכה שלו השתנתה. (2) גם שמן זית השתנה לטובה, ובכל זאת מברכים עליו "בורא פרי העץ".
2. **חלק ב:** (3) הפרי עצמו נקרא "זית", ולכן "בורא פרי הזית" היה כמו "בורא פרי הפרי" (רש"י). גם "בורא פרי עץ זית" לא מתאים.
3. **חלק ג:** הצעה: יין זן, שמן לא זן. תיקון: יין סועד, שמן לא סועד. קושיה: רבא שתה יין בערב פסח כדי לעורר תיאבון. תירוץ: הרבה מגרה, מעט סועד. קושיה: "ולחם לבב אנוש יסעד", הלחם סועד ולא היין. מסקנה: ביין יש שתיים, סועד ומשמח.
4. ★ **אתגר:** אנשים לא קובעים סעודה על יין, ולכן לא מברכים אחריו ברכת המזון. ברכת המזון קשורה לסעודה קבועה.